

“БІЗ СОҒЫСТАҒЫ ЖАУ

СИЯҚТЫ БОЛДЫҚ”

ҚЫТАЙДЫҢ ШЫҢЖАНДАҒЫ МҰСЫЛМАНДАРДЫ
ЖАППАЙ ҚАМАУ, АЗАПТАУ ЖӘНЕ ҚҰДАЛАУЫ

AMNESTY
INTERNATIONAL

Amnesty International адам құқықтарымызды пайдалану үшін әр адамның адамгершілігін оятып, өзгерістерге шақыратын 10 миллион мүшесі бар қозғалыс.

Біз өз уәделерін орындап, халықаралық құқықты сақтайтын және жауапты билігі бар әлемді көргіміз келеді.

Біз кез келген үкіметтен, саяси идеологиядан, экономикалық мүдделерден немесе діннен тәуелсізбіз және мүшелердің жарналары мен жеке қайырымдылық арқылы қаржыландырыламыз.

Барлық жерлердегі адамдармен ынтымақтастық пен жанашырлықта әрекет жасау қоғамдарымызды жақсыға жақсартатынына сенеміз.

Иллюстрацияларға түсініктеме: Шыңжаң, Қытайдағы тұтқындау лагерінде сақшылар бір топ еркек тұтқындарды қоршап тұр.

© Molly Crabapple

© Amnesty International, 2021 ж.

Басқаша ескертілмесе, осы құжаттың мазмұнына Creative Commons лицензиясы берілген (атрибуция, коммерциялық емес, туындылары жоқ, халықаралық 4.0 лицензиясы).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Көбірек ақпарат алу үшін сайтымыздың рұқсат беру парағына өтуіңізді сұраймыз:
www.amnesty.org

Материал Amnesty International-дан басқа авторлық құқық иесі болған жағдайда Creative Commons лицензиясына жатпайды.

Алғашқы рет 2021 ж. Amnesty International Ltd жариялады,
Peter Benenson House, 1 Easton Street,
Лондон WC1X 0DW, БК

INDEX: ASA 17/4137/2021

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ
ШЫҒАРЫЛҒАН

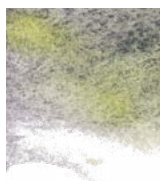
amnesty.org

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

“БІЗ СОҒЫСТАҒЫ ЖАУ СИЯҚТЫ БОЛДЫҚ”

ҚЫТАЙДЫҢ ШЫҢЖАНДАҒЫ МҰСЫЛМАНДАРДЫ
ЖАППАЙ ҚАМАУ, АЗАПТАУ ЖӘНЕ ҚУДАЛАУЫ

ҚЫСҚАША МАЗМҰНДАМА

2017 ж. бастап, Қытай үкіметі “терроризмге” қарсы деген жалаумен Шыңжаң Ұйғыр Автономиялық Аймақта (Шыңжаң) тұратын мұсылмандарға қатысты жаппай және жүйелі түрде заңсыздықтар жасады. Терроризмнің болжамды қаупіне шынайы тойтарыс беруге ұқсамайтын үкімет науқаны Шыңжаң халқының бір бөлігін дініне және ұлтына қарай қатыгез зомбылық пен қорқытуды пайдаланып, түркі мұсылман халықтардың ислам діни көзқарастарын, мәдени дәстүрлерін жою үшін ұжымдық күш бағыттағанын анық көрсетіп тұр. Үкімет осы сенім мен дәстүрлерді мемлекет рұқсат еткен зайырлы көзқарас пен жүріс-тұрысқа алмастыруға, ал оның нәтижесінде сол ұлттық топтардың өкілдерін тілі бір, мәдениеті бір, Қытай Коммунистік партиясына (ҚКП) жан-тәнімен берілген біртұтас қытай ұлтына мәжбүрлі түрде айналдыруға тырысады.

Осындай саяси идеологиялық өңдеу мен мәжбүрлі мәдени ассимиляцияға қол жеткізу үшін үкімет жаппай заңсыз ұстау науқанын өткізді. Көбінесе мұсылман ұлттық топтар арасынан өте көп ер адамдар мен әйелдер ұсталған. Олардың ішінен жүздеген мың адамдар түрмеге жіберіліп, тағы жүздеген мың, мүмкін, 1 миллионнан астам адамдар үкімет “оқу” не “оқыту” орталықтары деп атайтын орындарға жіберілді. Осы орындарды нақты айтқанда, тұтқындау лагерлері деп атауға болады. Осы лагерлерде тұтқындар бітпейтін идеологиялық өңдеуден өтіп, азаптау мен психологиялық қинау, басқа да қатыгездікке ұшырайды.

Тұтқындау лагерлері жүйесі Шыңжаңдағы саны аз ұлттық топтарды мәжбүрлі ассимиляциялау және бағындыру кең науқанының бір бөлігі болып табылады. Қытай үкіметі Шыңжаңдағы мұсылмандардың жүріс-тұрысын елеулі шектейтін алысқа баратын шаралар қолданды. Осы саясат көптеген адам құқықтарын бұзады, оның ішінде бостандық және жеке қауіпсіздік; құпиялық; еркін жүру бостандығы; өз пікірін білдіру; наным-сенім, дінге сену бостандығы; мәдени өмірге қатысу; теңдік пен кемсітпеу құқықтары. Осы бұзушылықтардың кең көлемде және жүйелі түрде жасалатыны соншалықты, Шыңжаңдағы көбінесе мұсылман ұлттық топтардың миллиондаған өкілдері күнделікті өмірінің бөлінбес жағына айналды.

Қытай үкіметі Шыңжаңдағы жағдай туралы нақты ақпаратты құжаттауға жол бермеу үшін аса қатты шара қолданғандықтан, тұтқындау лагерлердегі өмір туралы шынайы ақпарат табу өте қиын. 2019 ж. қазан айынан 2021 ж. мамыр айына дейін Amnesty International Шыңжаңда 2017 ж. бастап болған ондаған бұрынғы тұтқындар мен басқа адамдармен сұхбат өткізген. Олардың көбісі бұдан бұрын басынан өткендерін ашық айтқан емес. Бұрынғы тұтқындардың айғақтары 2017 ж. бастап тұтқындау лагерлеріндегі жағдай туралы жиналған барлық ашық айғақтардың елеулі бөлігін құрайды.

Amnesty International жинаған айғақтар Қытай үкіметінің кем дегенде, мынадай адамзатқа қарсы қылмыстарды: халықаралық құқық нормаларын бұзып, түрмеге қамау немесе басқа да қатыгездікпен бостандықтан айыру; азаптау; қудалау қылмыстарын жасағаны туралы фактілерге сүйеніп, тұжырым жасауға негіз береді.

Amnesty International тұтқындау лагерлерінде ұсталып, кейін босатылған 55 адамнан сауалнама өткізіп, сұхбат алды. Олардың бәрі ақылға сиятын стандарттар бойынша толығымен заңды болып табылатын әрекеттер, яғни, қайсыбір халықаралық мойындалған қылмыс жасамай негізсіз ұсталды. Тұтқындау лагерінде ұстау процесі Қытай қылмыстық әділсот жүйесі не басқа ұлттық заңдары шегінен тыс екені анық. Үкімет құжаттары мен шенеуніктердің мәлімдемелеріне сәйкес, қылмыстық іс жүргізуді қолдану дұрыс емес, өйткені адамдар лагерлерде өз еркімен болып, қылмыскер болып табылмайды. Бірақ, осы баяндамада келтірілген куәгерлер айғақтары мен басқа да дәлелдер көрсеткендей, лагерьге түсу өз еркімен болмайды, ал ондағы ұстау жағдайы адамның қадір-қасиетін қорлау болып табылады.

Айман, жаппай қамауға қатысқан үкімет қызметкері, Amnesty-ға 2017 ж. соңында адамдарды ескертусіз үйлерінен әкетіп, ұсталғандардың отбасы мүшелері оны қалай қабылдағанын және осы процестегі мемлекеттің рөлі қандай екенін айтып берді:

Мен сонда болдым... Полиция адамдарды..., оның ішінде әйелдерді қолдарын арқасында кісендеп, бастарына қара капюшон кигізіп үйлерінен шығарып жатты... Ешкім қарсылық көрсете алмады. Өзіңіз ойлаңызшы, егер біртоп [полиция қызметкерлері] кенеттен [үйіңізге] кіріп, кісен салып, басыңызға [қара капюшон] кигізсе... Бұл өте аянышты болды... [Содан кейін] мен жыладым... Сол түні біз 60 адам ұстадық... Бұл [адамдар ұсталған көп жерлердің ішінде] бір ауданда ғана болғаны ... Күн сайын ұсталғандар көбейе түсті.

Amnesty International-ға сұхбат берген адамдар айтқандай, оларды ұстау себептері жиі жағдайда нақты әрекеттерге қатысты болған жоқ; ұсталғандарға олар «күдікті», «сенімсіз», «террористер» не «экстремисттер» деп саналатындықтан ұсталды деп хабарлаған. Нақты әрекеттер келтірілгенде, оларды әдетте бірнеше кең топтарға бөлуге болады. Біріншісі шетелге қатысты бұзушылықтарды қамтиды. Көптеген бұрынғы тұтқындар шетелде тұрғаны, барғаны, оқығаны үшін немесе шетелдіктермен қарым-қатынаста болғаны үшін лагерьге жіберілді. Басқа топқа рұқсат етілмеген бағдарламаларды не сандық коммуникациялық технологияларды пайдаланғаны үшін ұсталған адамдар кіреді. Көптеген бұрынғы тұтқындар өздерінің ұялы телефондарында тыйым салынған жүктемелерді пайдаланғаны үшін лагерлерге жіберілген. Тағы бір кең топқа дінге байланысы барлардың бәрі кіреді. Бұрынғы тұтқындарды ислам дініне байланысты наным-сенімдері үшін, оның ішінде мешітте жұмыс істеу, сиыну, жайнамаз ұстау немесе діни тақырыптағы сурет, видео болғаны үшін лагерлерге жіберген.

Amnesty International жинаған куәгерлер айғақтары мен журналистер және басқа ұйымдар жинаған куәгерлік айғақтар мен дәлел құжаттары бірге сарапталып, Шыңжаңда саны аз ұлттық топтар өкілдері жиі жағдайда «ұжымдық кінә» (отбасы мүшелері қоса кінәлі) деп саналуы мүмкін негізбен ұсталғандарын көрсетеді. Олардың көбісі отбасы мүшелері, достар, қауымдастық мүшелерімен қарым-қатынастары үшін тұтқындалған, және де, өздері халықаралық танылған қайсыбір қылмыстарда еш кінәсі жоқ.

Лагерлерде тұтқындардың бәрі тоқтаусыз идеологиялық өңдеу науқанынан өтіп, азаптау мен психологиялық қинау және басқа да қатыгездік түрлеріне ұшырады. Лагерьге кірген сәттен бастап, тұтқындардың өмірі қатаң реттелген. Олар жеке бостандығынан айырылып, өмірінің әрбір жағы бұйрық бойынша болды. Лагерь басшылығы бекіткен тәртіптен ауытқыған тұтқындар, тіпті әрекеті зиянсыз болып көрінгенімен, сөгіс алды және бірге тұтқындалғандармен үнемі күш қолдану түрінде жазаланды.

Тұтқындар жалғыз қала алмайтын. Олар үнемі бақылау астында болды, оның ішінде тамақ ішкенде, ұйықтағанда, дәретханаға барғанда. Басқа тұтқындармен еркін сөйлесуге тыйым салынған. Басқалармен - тұтқындар, сақшылар не оқытушылармен сөйлесуге рұқсат берілгенде, тек қытай тілінде сөйлеуді талап еткен, ал олардың көпшілігі, әсіресе кәрі адамдар мен Шыңжаңның ауылдық жерлерінде тұрғандар қытай тілінде сөйлемейді және түсінбейді. Мандарин (қытай) тілінде сөйлемеген тұтқындар жазаланған.

Тамақ, су, дене шынықтыру, медициналық қызмет, тазалық жағдайы, таза ауа мен табиғи жарық жетіспеді. Тұтқындардың кіші және үлкен дәретке бару мүмкіндіктерін аса қатыгездікпен шектеді. Барлық тұтқындар әр түні бірге жатқан тұтқындарды бақылап, бір-екі сағаттық «кезекпен» жұмыс істеуге мәжбүр болған. Көптеген бұрынғы тұтқындардың айтуынша, лагерге түскеннен кейін бірінші күндері, апталар, кей кезде айлар бойы күні бойы ыңғайсыз жағдайда отырып, түк істемеуге мәжбүр болған.

Лагерге түскеннен кейін тұтқындардың барлығы дерлік бір кезде қатаң реттелген сабақтардан өтті. Әдеттегі сабақ кестесінде таңғы астан кейін үш-төрт сабақ болатын. Содан кейін тұтқындар түскі ас ішіп, қысқа уақыт «демалатын», жиі жағдайда басын үстелге қойып, орындықта отырған. Түстен кейін тағы үш-төрт сабақ өткізіліп, кешкі ас болатын, одан кейін бірнеше сағат бойы үнсіз орындыққа отырып не тізесіне тұрып, күндізгі материалдарды не басқа да «оқыту» видеоларын «қарап шығатын». Сабақ кезінде тұтқындардан алдына тік қарап, басқа сабақтастарымен сөйлеспеу талап етілетін. Сабақта жиі жағдайда «қызыл» не революциялық ән айту, басқаша айтқанда, ҚКП мен Қытай Халық Республикасын мақтайтын әндерді жаттап, айтқызатын.

Тұтқындар лагерде алатын «білімнің» негізгі мақсаты қытай тілін үйрету болатын. Тіл сабақтарынан басқа, тұтқындардың көбісі тарих, құқық пен идеология қосындысы немесе тұтқындардың өздері айтқандай, «саяси үйрену» сабақтары болғанын хабарлады. Осы сабақтар көбінесе тұтқындарға исламның «жаман» екенін және Қытай, ҚКП мен президент Си Цзиньпиннің қаншалықты күшті, «жағымды» екенін мәжбүрлі үйретуге бағытталған. Бұрынғы тұтқын Ерулан Amnesty-ға айтқандай, оның ойынша, саяси үйрету сабақтары тұтқындардың өз дінін ұстатпауға ұйымдастырылған:

Менің ойымша, [сабақтардың] мақсаты дінімізді бұзып, бізді ассимиляциялау ... Олар «ас-саламу алейкум» айта алмайсындар, ұлтың кім деп сұрағанда, «қытай» деп айту керек деп айтты. «... Олар жұма намазына баруға болмайды деп айтты. Және бәрін Алла емес, Си Цзиньпин берді. Сендер Аллаға рахмет айтпай, Си Цзиньпинге бәрі үшін рахмет айтуларың керек.

Ұсталғандарды тұрақты түрде сұрақтан өткізген. Олардан жиі жағдайда «кінәсін мойындау» не «өзін-өзі сынау» хаттарды жазуға талап еткен. Өз «қылмыстарын» мойындаумен бірге жазбаша түрде ұсталғанның нені дұрыс істемегенін көрсетіп, алған білімі өз кінәсін түсініп, санасын «өзгертуге» мүмкіндік берді деп, үкіметке білім бергені үшін алғыс білдіріп, ескі әдетке қайта оралмайтынын жазу керек болатын.

Amnesty International сұхбат алған әрбір бұрынғы лагерь тұтқыны тұтқын кезінде азаптау мен басқа да қатыгез, адамшылыққа жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жаза түрлерінің құрбаны болды (осы баяндамада «азаптау мен басқа қатыгез әрекеттер» деп аталады). Азаптау мен басқа да қатыгез әрекеттер тұтқындау лагерлерінде үйреншікті жағдай болып табылады. Тұтқындарға лагерде қолданатын азаптау мен басқа да қатыгез әрекеттері екі үлкен категорияға бөлінеді.

Бірінші категорияға лагердегі күнделікті өмір барысында барлық тұтқындарға қолданылатын физикалық және физикалық емес (психикалық не психологиялық) азаптау мен басқа қатыгез әрекеттер кіреді. Осындай физикалық және физикалық емес шаралардың қосылуы және сонымен бірге лагердегі өзін-өзі басқарудан, жеке аясынан айырылуы азаптау мен басқа да қатыгез, адамшылыққа жатпайтын және ар-намысты қорлайтын әрекеттер мен жаза түрлері деп атауға жеткілікті психикалық және физикалық қинау тудыруы мүмкін.

Азаптау мен басқа да қатыгез әрекеттердің екінші категориясына сұрақтан өткізу кезінде немесе нақты тұтқындарды жазалау ретінде қолданылған физикалық азаптау мен басқа қатыгез әрекеттері жатады. Сұрақтан өткізу кезінде және жазалау ретінде қолданылған азаптау тәсілдеріне ұрып-соғу, электрошок, қинайтын дене тұрысы, шектеу құралдарын заңсыз қолдану (оның ішінде жолбарыс орындыққа шынжырлап отырғызу), ұйқыдан айыру, қабырғаға іліп қою, қатты суық әсері мен жалғыз қамақ кіретін. Сұрақтан өткізу әдетте бір сағаттан артық; жазалау одан әлдеқайда ұзақ болған.

Amnesty International тұтқындау лагерлерінде сұрақтан өткізу не жазалау кезінде азаптау мен басқа да қатыгез әрекеттерге ұшыраған көптеген бұрынғы тұтқындармен сұхбат өткізді. Amnesty сонымен бірге азаптау мен басқа қатыгез әрекеттердің куәсі болған не әдетте камерада бірге отырғандардан сұрақтан өткізу кезінде әлде жазалау ретінде болғанын естіген көптеген бұрынғы тұтқындармен сұхбат өткізді.

Бұрынғы тұтқындар лагерлердегі қызметкерлер мен ресми тұлғалардың тұтқындарға қатысты әрекеттердің тұрақты жүйесін көрсетті. Осы әрекеттердің кейбіреулері Қытай қауіпсіздік органдары Шыңжаңда және Қытайдың басқа өңірлерінде қолданған азаптау мен басқа қатыгез әрекеттерінің үлгісі болып табылады. Мансұр, малшы, екі лагерде өзін сұрақтан өткізу кезінде де, көп рет жазалау кезінде де бірнеше рет қалай азаптағаны туралы Amnesty-ға айтып берді. Ол сұрақтан өткізгенін былай деп суреттеді:

Екі сақшы мені камерадан шығарып, [сұрақ жүргізу бөлмеге] отырғызды. Ішінде екі ер адам болды... [Олар менен Қазақстанда не істегенімді сұрады]: «Онда намаз оқыдыңдар ма? Ата-анаң немен айналысады?» Мен отбасыммен бірге қалып, үйдегі малға қарап жүрмін, заңсыз ештеңе істеген жоқпын деп айттым ... олар мешіт пен намаз туралы сұрады ... Намаз оқыдым десем, 20 не 25 жылға сотталасың деп естідім. Сондықтан, ешқашан намаз оқыған жоқпын деп айттым. Олардың көңіл-күйі түсіп қалды. Олар «Малмен жүріп өзің де мал болдың!» деп айтты. Содан кейін сынғанша мені орындықпен ұрып-соқты... Мен еденге құладым. Ес-түссіз құла жаздадым... Содан кейін тағы орындыққа отырғызды. Олар «Бұл жігіт әлі өзгерген жоқ, оған [лагерде] көбірек болу керек» деп айтты.

Amnesty International тұтқындау лагерінде азаптаудан бір кісі өлімін құжаттады. Мәди Amnesty-ға камерада бірге отырған кісінің кейін білгендей, азаптаудан өлгеніне куә болғанын айтты. Мәдидің айтуынша, бұл кісіні камераның ортасында жолбарыс орындыққа отырғызып қойды. Камерада бірге отырғандарды оның қимылсыз отырғанына үш күн қаратып қойып, көмек көрсетуге тыйым салған.

[Бұл кісі] біздің камерада екі айдан астам уақыт болды ... оны жолбарыс орындыққа мәжбүрлі отырғызып қойды. [Менің ойымша, оны сақшыны итергені үшін жазалаған.]... Олар орындықты біздің камераға әкелді... Олар оған көмектессек, өзіміз орындыққа отырамыз деп айтты... Бұл темір орындық болатын... оның қолында кісен болып, орындыққа бұғауланған. Аяғы да кісенделген. Денесі орындықтың арқасына байланған ... Екі [кісен] қолы мен аяғында болды ... Қабырғасына түзу [отыру] үшін резеңке зат қойып қойған ... бір кезде оның аталық

бездері көрініп тұрды. Ол орындыққа [кіші және үлкен дәретке отырды]. Ол орындықта үш түн отырды ... Ол [камерада шығарғаннан] кейін қайтыс болды. Біз камерадағы [адамдар] арқылы білдік.

Amnesty сұхбат алған бұрынғы тұтқындардың көбісі лагерде тоғыз айдан 18 айға дейін отырған. Ұсталғандар босатылып, үйлеріне қайтару процесі, оның ішінде тұтқындардың көбісіне түсініксіз. Бастапқы ұстау мен тұтқындау лагеріне апару процесі де, босату процесінің басым бөлігі де Қытайдың қылмыстық әділсот жүйесі не басқа да ұлттық заң құжаттарынан тыс болғанға ұқсайды. Анық шарттар, заңгерлік көмек пен қорғау мүлдем болмады. Бұрынғы тұтқындарды босату кезінде болғанның бәрі әділдік, тиісті құқықтық рәсімді қадірлеу, жеке адамдардың тағдырына жауаптылықпен қарау дегенді білдірмеді. Босатылған тұтқындарды қайсыбір адамдармен, әсіресе журналистер не шетел азаматтарымен лагерде не болғаны туралы айтуға тыйым салатын құжатқа қол қояды мәжбүрлеген. Бұрынғы тұтқындарға осы тыйымды бұзған жағдайда өздері де, отбасы мүшелері де қайта лагерге жіберілетінін айтты.

Тұтқындау лагерлерінен босатылған соң бұрынғы тұтқындар одан бетер адам құқықтары бұзушылықтарына, әсіресе жүру еркіндігінің шектелуіне тап болды. Осы шектеулер Шыңжаңдағы ұлттық саны аз топтар өкілдерінің бәріне қарсы бағытталған кемсіту саясатының қосымшасы болды. Amnesty-мен сөйлескен барлығы дерлік бұрынғы тұтқындар «білімді» жалғастырып, қытай тілі мен саяси идеология сабақтарына босатылғаннан кейін де баруға міндетті болған. Оларды сонымен бірге жариялы түрде ту көтеру рәсімінде «өз қылмыстарын» «мойындауға» мәжбүрлеген.

Amnesty International сұхбат алған барлық бұрынғы тұтқындар электрондық және жеке бақылауда болып, мемлекеттік қызметкерлер тарапынан тұрақты тексеріліп тұрғандарын айтты. Барлығы дерлік бұрынғы тұтқындардың айтуынша, босатылғаннан кейін үкімет қызметкерлері олардың үйлерінде айына бірнеше түнге қалу керек болған. Кем дегенде, бірнеше ай бойы олардың бәріне өз ауылдарынан кетуге тыйым салынған. Кету үшін жергілікті биліктерден жазбаша рұқсат алу керек болған.

Amnesty лагерден фабрикаларға жұмысқа жіберілген бұрынғы тұтқындармен сұхбат өткізді. Арзу Amnesty-ға айтқандай, оны бір лагерде алты ай отырғаннан кейін басқа лагерге ауыстырып, онда тігін тігіп, фабрикаға жіберуге дайындады. Сосын ол үкіметтік форма тігетін фабрикада бірнеше ай тұрып, жұмыс істеуге мәжбүр болды. Осы айғақтардың бәрі Шыңжаң биліктері ұйғырлар мен басқа да ұлттық саны аз топтар мүшелерін лагерде «білім» беру жалаумен белгілі еңбекпен айналысуға мәжбүрлеу тәсілдерін көрсетеді.

Кейбір тұтқындарды лагерлерден түрмеге ауыстырғаны хабарланды. Үйге қайтару үшін босату процесі сияқты, тұтқындарды түрмеде қамауға соттау процесі соған байланысты болғанымен, түсініксіз. Босату процесі мен үкім шығару процестері қалай байланысты екені де анықсыз, әсіресе, лагерден тыс кез келген үкім шығару формалды процесі қалай байланысты болғаны түсініксіз.

Amnesty International лагерде үкім шығарылып, түрмеге жіберілгендермен сұхбат өткізе алмады. Бірақ Amnesty лагерде үкім шығарылып, кейін «рақымшылық» жасаған бұрынғы тұтқындармен сұхбат өткізді. Сонымен бірге, Amnesty бұрынғы тұтқындармен сұхбаттасып, олар тұтқындау кезінде сыныптарындағы бір немесе бірнеше оқушы түрмеге жіберілгендігін, көбінесе күнделікті мінез-құлық үшін кез келген мойындалған қылмыстан аулақ болғанын анықтады. Бұрынғы тұтқындардың көпшілігі түрмеге жіберілген басқа адамдарды - едетте бірнеше адамды - жеке танытын.

Қытай үкіметі негізінен мұсылмандардан тұратын ұлттық топтардың барлық мүшелерінің, оның ішінде лагерлер мен түрмелерге ешқашан жіберілмегендердің мінез-құлқын қатаң түрде шектейтін басқа да ауқымды шараларды қабылдады. Үкімет науқанының қатал нәтижелігі мен кең ауқымы үкіметтің бұрын-соңды болмаған бақылау технологиясын қолдануынан, сонымен бірге аймақ тұрғындарының көп бөлігін өз ұсыныстарын орындауға көмектесу мүмкіндігінен туындайды. Ұлттық саны аз топтардың мінез-құлқын үнемі бақылау мен бағалауды қамтамасыз ету үшін үкімет дербес және электронды қадағалау операциясына сүйенеді. Барлық жерде жұмыс жасайтын мемлекеттік кадрлар, қатал қауіпсіздік күштері және тәуелді заң жүйесі құқықтарды бұзатын саясатты қадағалау және орындау үшін үйлесімді жұмыс істейді.

Шыңжаңда тұратын мұсылмандар әлемдегі ең қатаң бақыланатын халық болуы мүмкін. Қытай үкіметі осы топтың өмірі туралы таңқалдырарлық егжей-тегжейлі ақпарат жинауға орасан зор қаражат жұмсады. Бұл жаппай қадағалау адамдардың жеке өміріне және жүру мен сөз бостандығына нұқсан келтіретін саясат пен тәжірибені біріктіру арқылы жүйелі түрде жүзеге асырылады. Шыңжаңның бұрынғы тұрғындарының айтуынша, бақылау жүйесі келесі түрдегі кеңінен енген жеке және электрондық бақылауды қамтиды:

- Биометриялық мәліметтерді жинау, оның ішінде көздің қарашығын және бет-түрін сканерлеу
- Мемлекеттік қызметкерлердің терең сұхбаттары;
- Барлық жерде қауіпсіздік қызметкерлерінің үнемі тінту жүргізіп, сұрақтан өткізуі;
- Ұлттық саны аз топтары мүшелерінің отбасыларымен бірге арнайы тағайындалған мемлекеттік қызметкерлер мен кадрлардың «үйде қонуы»;
- Үнемі жұмыс істейтін бақылау камераларының желісі, оның ішінде тұлғаны тану камералары;
- «Полиция бөлімшелері» деп аталатын бақылау бекеттерінің кең желісі; және
- Адамдардың жеке байланыс құрылғыларына және қаржылық тарихына шектеусіз қол жетімділік.

Бұл операция үкіметке өте кең көлемде жеке ақпаратты ұсынумен қатар, билікке нақты уақыт режимінде Шыңжаң саны аз ұлттық топтардың байланыстарын, қозғалыстарын, әрекеттері мен мінез-құлқын жан-жақты бақылауға мүмкіндік береді.

Шыңжаңда тұратын мұсылмандар еркін жүре алмайды. Үкімет олардың Шыңжаң ішінде де, Шыңжаң мен Қытайдың қалған жерлеріне де баруын шектейді. Үкімет сонымен бірге саны аз ұлттық топтар өкілдерінің, әсіресе ұйғырлардың шетелге шығуын қатты қиындатады, тіпті мүмкін емес етеді. Шыңжаңдағы саны аз ұлттық топтарының барлық өкілдері 2016 және 2017 жылдары үкіметке төлқұжаттарын тапсыруға мәжбүр болды. Өте аз адамдар оларды қайтарып ала алды.

Бұрынғы Шыңжаң тұрғындары жүру шектеулері кемсітушілікпен қолданылып жатқанын айтты. Сұхбаттасқан адамдардың айтуынша, полиция көшедегі саны аз ұлттық топтар мүшелерін ғана тоқтатып, олардың құжаттарын тексерген. Куәгерлер, соның ішінде үкіметтік бақылау бекетінде жұмыс істегендер, ұлты ханьдарға бақылау пункттерінен өтудің мүлде қажеті жоқ, немесе оларға тінту өткізбей, телефондарын тексерместен не жауап алмай-ақ, өтуге рұқсат етілген деп хабарлады. Шыңжаңға барған ұлты хань бір адам Amnesty-ға саяхат кезінде көрген кемсітушілік туралы айтты:

Қауіпсіздік камералары барлық жерде орналасқан ... Ашық кемсітушілік. Мен пойызға отырғанымда, олар менің ештеңемді тексерген жоқ, бірақ дәл алдымда отырған ұйғырлардың билеттері мен телефондарын тексерді ... Мен вокзалда болғанымда, [қауіпсіздік тексерісі үшін] екі кезек болды, біреуі ұйғырларға арналған... ал тағы біреуі ұлты хандарды бет-әлпетін тексерусіз метал іздеу құрылғымен ғана тексеру үшін. Ұйғырлардың кезегі өте ұзақ болды ... [Үлкен қаладағы] туннельдің астында мен жай ғана жүрдім, бірақ ұйғырлар металл іздегіштермен, оның ішінде егде жастағы адамдармен денені толық тексеруден өтуі керек болған. Олар тоннельдің екі жағында тексерілді. Мен өзімнің жүгімді көтеріп жүргенмін, ешкім менің сөмкемді де тексерген жоқ. Мен [қауіпсіздік] есігінен өттім, бірақ ешкім таяқшамен тексермеді ... Мен хань болғандықтан, мені тексерген жоқ ... Мен [үкімет өкілімен] сөйлестім, ол: «ұйғырларға басқаша қарау керек, өйткені ұлты хань лаңкестер жоқ» деді.

Шыңжаңда тұратын мұсылмандар өз діндерін ұстана алмайды. Amnesty International сұхбаттасқан бұрынғы тұтқындар мен Шыңжаңда 2017 жылдан бастап 2021 жылдың басына дейін тұрған адамдар ислам дінін ұстануға мүлдем қарсы ортаны сипаттады. Қытайдан кетпей тұрғанда, олардың ешқайсысы дін ұстанғанын білдіруге ыңғайсыз болып, осы себепті ұсталып, лагерьге жіберілуіне әкеледі деп сенді. Куәгерлердің пікірінше, мұсылмандар өз дініне қарай маңызды деп санайтын, Шыңжаңда заңмен тікелей тыйым салынбаған көптеген исламдық әрекеттерге қазір тыйым салынған. Мұсылмандарға намаз оқуға, мешіттерге баруға, дінді үйретуге, діни киім киюге, балаларға исламдық есімдер беруге тыйым салынады. Ұсталу қауіп салдарынан Шыңжаңдағы мұсылмандар өздерінің мінез-құлықтарын өзгерткені соншалықты, олар енді дінге сену белгілерін сыртқа көрсетпейтін болды.

Шыңжаңның көптеген бұрынғы тұрғындары Amnesty-ға айтқандай, өздерінің үйлерінде кез келген діни жәдігерлерді немесе діни тақырыптағы материалдар, оның ішінде діни кітаптар, фильмдер немесе фотосуреттерді сақтауға тыйым салынған. Бірқатар бұрынғы тұрғындар түркі-мұсылман мәдениетіне қатысты кітаптарға, жәдігерлерге және басқа мазмұнға тыйым салынғанын мәлімдеді. Айман Amnesty-ға мемлекеттік қызметкерлер мен полицияның мұсылман отбасыларының үйлеріне кіріп, барлық діни жәдігерлерді күштеп қалай тәркілегенін айтты:

Біз [мұсылмандардың] 20 отбасы тұратын [ауылдың бір бөлігіне] бардық. Біз дінге қатысты барлық нәрсені алып тастап, оның бәрі заңсыз нәрселер екенін көрсетуіміз керек еді ... Біз осыны істеп жатқанда, тіпті есік қақпадық ... Біз рұқсат сұрамай кіріп кеттік ... Адамдар жылап жатты. Біз бәрін полицияға бердік ... Біз оларға араб тілінде жазылған заттарды алып тастау керек деп айттық.

Amnesty International жинаған басқа да сенімді ақпарат көздерімен дәлелденген мәліметтерге сәйкес, Шыңжаңдағы негізінен мұсылман саны аз ұлттық топтар өкілдеріне халықаралық құқық бойынша адамзатқа қарсы қылмыстардың мәніне қарай барлық элементтеріне сай келетін шабуыл жасалды. Осылайша, Amnesty International көз жеткізген айғақтар қылмыскерлер Қытай мемлекетінің атынан әрекет етіп, жоспарлы, жаппай, ұйымдасқан және жүйелі түрде бағытталған ауыр бұзушылықтардан тұратын ауқымды және жүйелі түрде Шыңжаңның бейбіт тұрғындарына шабуыл жасады деген қорытынды жасауға нақты негіз береді. Amnesty International жиналған дәлелдемелер Қытай үкіметі кем дегенде адамзатқа қарсы мынадай қылмыстар жасады деген қорытынды жасауға нақты негіз береді деп санайды: түрмеге қамау немесе басқа халықаралық заңдарды бұза отырып, жеке бас бостандығынан қатыгездікпен айыру; азаптау; және қудалау.

Қытай үкіметі Шыңжаңдағы қалған барлық тұтқындау лагерлерді дереу жауып, ішкі лагерлерде немесе басқа қамау орындарында, соның ішінде түрмелерде отырған барлық адамдарды, егер олар халықаралық деңгейде мойындалған қылмыс жасады деген жеткілікті сенімді және қолайлы дәлелдер болмаса, босатуы тиіс. Қытай үкіметі сонымен қатар ұйғырлардың, қазақтардың және басқа да негізінен мұсылман саны аз ұлттық топтар өкілдерінің адам құқықтарын, оның ішінде өз елінен еркін кету және қайтып келу; өз діндерін таңдап, ұстану бостандығына ие болу құқығын шектейтін барлық заңдар мен ережелердің күшін жою немесе өзгерту және барлық тиісті саясат пен тәжірибені тоқтатуы тиіс.

Осы баяндамада құжатталған адамзатқа қарсы қылмыстар мен басқа да ауыр адам құқықтарын бұзу фактілері бойынша тәуелсіз және тиімді тергеу қажет. Қылмыстық жауапкершілікке негізді түрде күдіктілердің барлығы әділсот талқылау шеңберінде жауапқа тартылуы тиіс. Нақтырақ айтқанда, БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі Кеңесі немесе БҰҰ Бас Ассамблеясы жауапкершілікті қамтамасыз ету мақсатында, оның ішінде күдіктілерді анықтау арқылы, халықаралық заңдар бойынша қылмыстарды және Шыңжаңдағы адам құқықтарын бұзушылықтар мен оларды тергеу бойынша тәуелсіз халықаралық тетігін құруы керек.

РЕКОМЕНДАЦИЯЛАР

ҚЫТАЙ ҮКІМЕТІНЕ:

- Шыңжаңдағы тұтқындау лагерлерде немесе басқа да қамауда ұстау орындарында, оның ішінде түрмелерде отырған барлық адамдарды, егер олардың халықаралық танылған құқық бұзушылық жасағаны, танылған қамауда ұстау орындарына жіберілгені және халықаралық стандарттарға сәйкес келетін әділсот талқылауы болғаны туралы жеткілікті сенімді және рұқсат етілген дәлелдер болмаса, дереу босату.
- Тұтқындалғандардың бәріне қамауға алуына заңды түрде шағымдануға рұқсат етілсін.
- Лагерлерде, түрмелерде немесе басқа да қамау орындарында ұсталатын адамдардың отбасы мүшелеріне, оның ішінде шетелде тұратындарға - қамауға алудың жазбаша себептерін және олардың отбасы мүшелері ісіне қатысты басқа да ресми құжаттарды беру.
- Шыңжаңдағы «кәсіптік оқыту», «білім беру арқылы өзгерту» және «экстремизмнен арылту» орталықтарын (яғни тұтқындау лагерлерін) жабу.
- Ешкім заңсыз қамалып, мәжбүрлі түрде жоғалып кету немесе азаптауға немесе басқа қатыгездікке ұшырамауын қамтамасыз ету.
- Олар босатылғанға дейін, осы лагерлерге әкелінген немесе қамауға алынған барлық адамдар өздері таңдаған адвокатқа, тәуелсіз медициналық қызметкерлеріне және өз отбасыларына жедел және жүйелі түрде қол жеткізуін қамтамасыз ету.
- Шыңжаңдағы барлық адамдар отбасы мүшелерімен және басқа адамдармен, оның ішінде басқа елдерде тұратын адамдармен, егер мұндай қарым-қатынасқа адам құқықтары жөніндегі халықаралық заңдар арнайы шектеулерді қоймаса, еркін байланыс жасай алатындығына көз жеткізу.
- Ұйғырлар, қазақтар және басқа да негізінен мұсылман саны аз ұлттық топтардың адам құқықтарын, оның ішінде Қытайдан еркін кету және оралу құқығын шектейтін барлық заңдар мен ережелердің күшін жою немесе өзгерту, соған қатысты барлық саясат пен тәжірибелік шараларды тоқтату.
- Барлығына, оның ішінде мұсылмандарға және басқа діни немесе сенімге негізделген қауымдастықтар мүшелеріне өз діндерін немесе сенімдерін таңдап, сақтауға және бейбіт түрде ашық және жеке ғибадат ету, ұстану, оқытуға мүмкіндік беру.
- Ұлттық қауіпсіздікті қорғауға бағытталған немесе терроризмге қарсы күрес мақсатында құрылған кез келген заң ережелері анық та нақты болуын және халықаралық заңдар мен стандарттарға сәйкес келетіндігін қамтамасыз ету.
- Шыңжаңдағы ұйғырларға, қазақтарға немесе басқа да негізінен мұсылман саны аз ұлттық топтарына қарсы халықаралық құқықтағы қылмыстар және басқа да ауыр адам құқықтарын бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін кез келген күдіктілерге объективті, тәуелсіз, жедел, тиімді және ашық тергеу жүргізу. Күдіктілердің өлім жазасына жүгінбей әділсот арқылы жауапқа тартылуын қамтамасыз ету.

- Біріккен Ұлттар Ұйымының адам құқығы жөніндегі сарапшыларына, адам құқықтары жөніндегі тәуелсіз тергеушілерге және журналистерге Шыңжаңның бүкіл аумағына, оның ішінде тұтқындау лагерлері мен түрмелерге кедергісіз қол жеткізуге рұқсат беру.
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы Комиссарының Басқармасы, арнайы рәсімдер және кез келген басқа да БҰҰ басшылығымен жүргізілетін тергеу немесе басқа да халықаралық тәуелсіз адам құқықтарын бақылау және тергеу тетіктерімен толық және тиімді ынтымақтастықта болу.
- Халықаралық заңдар мен стандарттарға сәйкес бұрынғы тұтқындарға және халықаралық, сондай-ақ басқа да адам құқықтарын бұзушылықтар құрбандарының отбасыларына толық, тиімді, гендерлік және қалпына келтіретін өтемақы қамтамасыз ету.
- Қайтармау ұстамын бұзып, жеке адамдарды Қытайға қайтаруға сұрауды тоқтату.
- Шетелде тұратын Қытаймен байланысы бар ұйғырларға, қазақтарға және басқа да негізінен мұсылман саны аз ұлттық топтарына қарсы қудалау мен қорқытудың барлық түрлерін тоқтату.

БҰҰ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ КЕҢЕСІНЕ:

- Жауапкершілікті қамтамасыз ету мақсатында, оның ішінде күдікті қылмыскерлерді анықтау арқылы Шыңжаңдағы халықаралық құқық пен басқа да адам құқықтарын ауыр бұзушылықтарды тергеу бойынша тәуелсіз халықаралық тетігін құратын арнайы сессия не пікірталас өткізіп, резолюция қабылдау. Тетік мынадай болуы тиіс:
 - адам құқықтарының бұзылуын болдырмау үшін мұқият бақылау, талдау, есеп беру және ұсыныстар беру, халықаралық құқық пен басқа да ауыр адам құқықтарын бұзу фактілерін жинау, шоғырландыру, сақтау және талдау мандаты бар;
 - халықаралық әділеттілік стандарттарына сай және өлім жазасын қарастырмайтын болашақта жауапқа тарту және соттық тетіктер қолдана алатын қылмыстық-құқықтық стандарттарға сәйкес істерді құру мандатына ие;
 - тәуелсіз халықаралық сарапшылармен, оның ішінде халықаралық адам құқығы, халықаралық қылмыстық құқық, қауіпсіздік күштерінің басшы құрылымдары, жыныстық және басқа гендерлік зорлық-зомбылық, балалар құқықтары, мүгедектердің құқықтары, бейнежазбалар мен бейнелерді тексеру және сот сараптамасымен қамтамасыз етілу;
 - өз мандатын орындау үшін қаржылық және техникалық жабдықпен қоса, жеткілікті ресурстарға ие болу; және
 - Адам құқығы жөніндегі Кеңеске және БҰҰ-ға тұрақты жаңартулар мен жағдай туралы толық есеп беруін және БҰҰ-ға және БҰҰ-ның басқа да тиісті бөлімшелеріне ақпарат беруін сұрау.

БҰҰ ҚАУІПСІЗДІК КЕҢЕСІНЕ:

- БҰҰ-ның тиісті құрылымдарына, сондай-ақ азаматтық қоғам мүшелері мен адам құқықтарын қорғаушыларға БҰҰ мүшелеріне Шыңжаңдағы соңғы жағдай туралы тікелей хабарлауға мүмкіндік беру үшін Шыңжаңдағы жағдай бойынша тұрақты, ресми, ашық кездесулер өткізу.
- Қытай билігіне бұл жағдай үшін кінәлі деп хабарлап, тұтқындау лагерь жүйесін жою және ұйғырлар, қазақтар және басқа да негізінен мұсылман саны аз ұлттық топтар құқықтарын шектейтін барлық заңдарды, ережелерді және соған байланысты саясат пен шараларды жоюды талап ететін резолюция қабылдау. Резолюцияда Шыңжаңға дереу және шектеусіз адам құқықтары жөніндегі тәуелсіз тергеушілердің қол жетімділігі талап етілуі керек.

БҰҰ БАС АССАМБЛЕЯСЫНА :

- Егер БҰҰ резолюцияны қабылдай алмаса, онда Шыңжаңдағы адам құқығының бұзылуын айыптайтын және осындай бұзушылықтар үшін жауаптылықты талап ететін қатаң тілді қамтитын Шыңжаңдағы адам құқықтарының ахуалы туралы кешенді резолюция қабылдау.
- Шыңжаңдағы адам құқықтары бұзылуын тергеу, дәлелдер жинау және сақтау, қылмыстық қудалауға істерді дайындау бойынша БҰҰ тетігін қолдайтындығын білдіру. Осы тетікке қаржылық, техникалық және басқа да қолдау көрсетуге кепілдік беру. Егер БҰҰ-ның басқа органдары тетік құра алмаса, бұған дейін Бас Ассамблея жасаған тергеу тетігін дереу құру үшін әрекет ету

БҰҰ БАС ХАТШЫСЫНА:

- Қытай билігіне олардың Шыңжаңдағы ұйғырларға, қазақтарға және басқа да негізінен мұсылман саны аз топтарына қарсы әрекеттері мен іс-әрекеттері заңсыз және тез арада аяқталуы керек деген нақты және жария хабарлама жіберу.
- БҰҰ-ның барлық агенттіктері мен органдарының, оның ішінде Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы Комиссар Басқармасының Қытайдағы жағдайды бақылау және есеп беру жөніндегі мандаттарын орындауын және қажет болған жағдайда сөйлеуге өкілетті екендігін қамтамасыз ету.

БҰҰ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ ЖОҒАРҒЫ КОМИССАРЫНА:

- Бас ассамблеяның 48/141-резолюциясында көзделген тәуелсіз мандатқа сәйкес Шыңжаңдағы жағдайды қашықтықтан бақылап, бағалау жүргізіп, келесі қадамдарға нақты ұсыныстар беру.
- Адам құқықтары жөніндегі Кеңесіне шұғыл жағдай ретінде HRC 45/31-резолюциясына сәйкес, Жоғары Комиссардан «Адам құқықтары саласындағы төтенше жағдайдың жоғарылау қаупін көрсететін адам құқықтарын бұзу үрдістері ... адам құқықтары жөніндегі кеңестің мүшелері мен бақылаушыларының назарына жағдайдың өзектілігін көрсететін түрде, ... оның ішінде брифингтер арқылы» қысқаша ақпарат алу

БҮКІЛ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАУЫМДАСТЫҚҚА:

- Қолыңыздағы барлық екіжақты, көпжақты және аймақтық платформаларды, оның ішінде БҰҰ-ның санкция салатын платформаларын пайдаланып, Қытай билігін адам құқығы жөніндегі тәуелсіз тергеушілерге Шыңжаңға шектеусіз кіруге мүмкіндік беру үшін халықаралық заңдар мен басқа да адам құқықтарын бұзушылықтарды дереу тоқтатуға шақыру және Шыңжаңдағы саны аз ұлттық топтарды кемсіту мен қудалау жүйесін жою.
- Шыңжаңдағы зорлық-зомбылық пен қуғын-сүргіннен қашқан барлық адамдарға кешіктірмей және шектеусіз елдеріңізге кіруге рұқсат беру және оларға әділ әрі тиімді пана беру рәсіміне жедел қол жеткізу, сонымен бірге, қалауыңыз бойынша, қайтарған жағдайда адам құқықтары бұзылу қауіпін бағалау үшін адвокатқа қол жеткізу, және де қайтару туралы шешімге шағымдану мүмкіндігін қамтамасыз ету.
- Шыңжаңнан келген барлық адамдарға, оның ішінде босқындар мен пана іздеушілерге қайтармау ұстамын қатаң сақтау және қолдану. Қытайға тікелей немесе жанама түрде барлық мәжбүрлі түрде жіберуді тоқтату және ешкімнің адам құқықтары бұзушылығына, соның ішінде азаптау, заңсыз ұстау, мәжбүрлі түрде жоғалып кету, әділсот талқылауынан бас тарту, жүйелі түрде кемсіту немесе қудалау қаупі бар жағдайға қайта оралуға мәжбүр болмауын қамтамасыз ету.

**AMNESTY INTERNATIONAL
АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ
ҮШІН ДҮНИЕ ЖҮЗІЛІК
ҚОЗҒАЛЫС. БІР АДАМҒА
ӘДІЛЕТСІЗДІК ЖАСАЛСА,
ОЛ БӘРІМІЗГЕ МАҢЫЗДЫ.**

БІЗБЕН БАЙЛАНЫСУ

info@amnesty.org

+44 (0)20 7413 5500

СӨЙЛЕСУГЕ ҚОСЫЛЫҢЫЗ

www.facebook.com/AmnestyGlobal

[@Amnesty](https://twitter.com/Amnesty)

“БІЗ СОҒЫСТАҒЫ ЖАУ

СИЯҚТЫ БОЛДЫҚ”

ҚЫТАЙДЫҢ ШЫҢЖАНДАҒЫ МҰСЫЛМАНДАРДЫ ЖАППАЙ ҚАМАУ, АЗАПТАУ ЖӘНЕ ҚУДАЛАУЫ

2017 ж. бастап, Қытай үкіметі “терроризмге” қарсы деген жалаумен Шыңжаң Ұйғыр Автономиялық Аймақта (Шыңжаң) тұратын мұсылмандарға қатысты жаппай және жүйелі түрде заңсыздықтар жасады. Терроризмнің болжамды қаупіне шынайы тойтарыс беруге ұқсамайтын үкімет науқаны Шыңжаң халқының бір бөлігін дініне және ұлтына қарай қатыгез зомбылық пен қорқытуды пайдаланып, түркі мұсылман халықтардың ислам діни көзқарастарын, мәдени дәстүрлерін жою үшін ұжымдық күш бағыттағанын анық көрсетіп тұр.

Осындай саяси идеологиялық өңдеу мен мәжбүрлі мәдени ассимиляцияға қол жеткізу үшін үкімет жаппай заңсыз ұстау науқанын өткізді. Көбінесе мұсылман ұлттық топтар арасынан өте көп ер адамдар мен әйелдер ұсталған.

Тұтқындау лагерлері жүйесі Шыңжаңдағы саны аз ұлттық топтарды мәжбүрлі ассимиляциялау және бағындыру кең науқанының бір бөлігі болып табылады.

Баяндама тұжырымдары Amnesty International Шыңжаңда 2017 ж. кейін болған бұрынғы тұтқындарған жинаған айғақтар мен спутниктерден алынған суреттер мен мәліметтерге негізделеді. Amnesty International жинаған айғақтар Қытай үкіметінің кем дегенде, мынадай адамгершілікке қарсы қылмыстарды: халықаралық құқық нормаларын бұзып, түрмеге қамау немесе басқа да қатыгездікпен бостандықтан айыру; азаптау; қудалау қылмыстарын жасағаны туралы фактілерге сүйеніп, тұжырым жасауға негіз береді.

Қытай үкіметі Шыңжаңдағы қалған барлық тұтқындау лагерлерді дереу жауып, тұтқындау лагерлерде немесе басқа қамау орындарында, соның ішінде түрмелерде отырған барлық адамдарды, егер олар халықаралық деңгейде мойындалған қылмыс жасады деген жеткілікті сенімді және қолайлы дәлелдер болмаса, босатуы тиіс. Осы баяндамада құжатталған адамгершілікке қарсы қылмыстар мен басқа да ауыр адам құқықтарын бұзу фактілері бойынша тәуелсіз және тиімді тергеу қажет. Қылмыстық жауапкершілікке негізді түрде күдіктілердің барлығы әділсот талқылау шеңберінде жауапқа тартылуы тиіс.

Index: ASA 17/4137/2021

2021 ж. маусым

[amnesty.org](https://www.amnesty.org)

AMNESTY
INTERNATIONAL

